

Рівненський державний гуманітарний університет

Художньо-педагогічний факультет

Кафедра образотворчого та декоративного мистецтва імені

Степана Шевчука

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

До кваліфікаційної роботи ОС Бакалавр

На тему: **«Наше «Ластівчине Гніздо»**

(художня кераміка, декоративне панно)

Виконала: здобувачка вищої освіти

Пушкова Ілона Євгенівна

ОС бакалавр

Спеціальності 023 Образотворче

мистецтво, декоративне мистецтво,

реставрація

Керівник: доц. Власюк Олена Петрівна

Рецензент: Петро Подолець голова

Рівненської обласної організації

Національної спілки художників

України

ЗМІСТ

ВСТУП	6
 1. «ЛАСТІВЧИНЕ ГНІЗДО» ЯК ІСТОРИЧНА ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ	
1.1. Історична та архітектурна цінність пам’ятки «Ластівчине гніздо».....	10
1.2. «Ластівчине гніздо – як джерело творчого натхнення для митців.....	15
 2. КОНЦЕПЦІЯ ТА ХУДОЖНЯ ІДЕЯ ПРОЄКТУ «НАШЕ ЛАСТІВЧИНЕ ГНІЗДО»	
2.1. Творчі розробки та пошуки композиційних рішень під час створення і опрацювання ескізів.....	
2.2. Підготовка та практична реалізація проєкту.....	
 3. ТЕХНОЛОГІЧНІ ЕТАПИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАДУМАНОЇ ІДЕЇ	
3.1. Вибір знарядь матеріалів і технік для створення керамічного панно.....	
3.2. Послідовне планування та організація технічних процесів.....	
3.3. Аналіз витрат та розрахунок собівартості на реалізацію проєкту.....	
 ВИСНОВКИ.....	
 ЛІТЕРАТУРА.....	
 ДОДАТКИ.....	

АНОТАЦІЯ

Пушкова Ілона, здобувачка вищої освіти 4-го курсу спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», художньо-педагогічний факультет, Рівненський державний гуманітарний університет.

«Наше « Ластівчине гніздо »» (декоративне панно, кераміка) – кваліфікаційна робота (творча робота в матеріалі, проєкт, пояснювальна записка).

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня «бакалавр» за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». – Рівне, РДГУ. – 2025 рік.

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка **Олена Петрівна**.

Кваліфікаційна робота досліджує образ замку «Ластівчине гніздо» як символ незламності українського народу, та його ідентичності.

У роботі проводиться дослідження історії Кримського півострова, та його належності до українських земель.

Окремо розглянуто образ замку як творче надбання та його значення для національної самобутності.

Ключові слова: *Ластівчине гніздо, Замок, українська ідентичність, історична пам'ятка, декоративне мистецтво, кераміка, художній образ.*

ANNOTATION

Pushkova Iлона, 4th year student of higher education, specialty 023 “Fine Arts, Decorative Arts, Restoration”, Faculty of Arts and Pedagogy, Rivne State University of the Humanities.

«Our «Swallow's Nest»» (decorative panel, ceramics) - qualification work (creative work in material, project, explanatory note).

Qualification work for a bachelor's degree in specialty 023 «Fine Arts, Decorative Arts, Restoration» - Rivne, RSU - 2025.

Supervisor - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor **Olena Petrivna**.

The qualification work explores the image of the «Swallow's Nest» castle as a symbol of the indestructibility of the Ukrainian people and its identity.

The work studies the history of the Crimean peninsula and its belonging to the Ukrainian lands.

The author also examines the image of the castle as a creative property and its significance for national identity.

Key words: *Swallow's Nest, Castle, Ukrainian identity, historical monument, decorative art, ceramics, artistic image.*

ВСТУП

«Ластівчине гніздо» - є однією з найвідоміших пам'яток Кримського півострова, і має історичне, культурне та символічне значення для України. Архітектурна витонченість, місце розташування та історичний контекст роблять замок не лише туристичною принадою, але й символом українського Криму.

Українське сучасне мистецтво виконує важливу роль у збереженні української історії та формуванні національної свідомості. «Ластівчине гніздо» є символом краси, стійкості та національної культурної спадщини. Образ замку набуває особливої ваги в контексті сучасних викликів, перетворюючись на символ стійкості українського народу.

У кваліфікаційній роботі проводиться художній аналіз цього символу, шляхом розробки і виготовлення керамічного панно із застосуванням керамічних технік. Праця поєднує у собі мистецтвознавчий опис історичний контекст та авторське бачення і втілення замку, розкриваючи його роль у культурному просторі України.

Актуальність теми. У світлі сучасних політичних подій, дана тема є як ніколи актуальною, тому що питання належності Криму та збереження української культурної спадщини та ідентичності на півострові залишається відкритим. Російська пропаганда прикладає величезні зусилля щоб викривати та дискредитувати історичні джерела та факти. Тому, дослідження власних коренів та відстоювання прав на рідну землю у кваліфікаційній роботі, сьогодні важливо як ніколи.

Метою даної роботи є створення декоративного пласту «Наше «Ластівчине гніздо»», що відображає моє власне бачення та інтерпретацію на одну з головних пам'яток Криму. У процесі роботи здійснено дослідження історичних джерел, що розкривають культурне та символічне значення споруди, а також, проведено мистецтвознавчий аналіз.

Концепція твору полягає у створенні художнього образу «Наше «Ластівчине гніздо»», з метою формування національної свідомості кожного українця, та контрактації уваги до геополітичної проблеми нашої країни. Робота закликає кожного українця наполегливо і вдумливо вивчати власне коріння і історію.

Завдання дослідження:

- вивчення історії та архітектурних особливостей замку;
- аналіз символізму та культурного контексту пам'ятки для України;
- розробка ескізу та підбір кольорової палітри;
- поетапне планування та втілення ідеї в матеріалі;
- робота над пояснювальною запискою;
- практичне виготовлення декоративного панно, та підготовка до експозиції роботи.

Методи дослідження:

Аналіз мистецьких джерел та наукової літератури – для виявлення відображення образу «Ластівчиного гнізда» в культурі та історії.

Порівняльний метод призначений для дослідження значення пам'ятки у різні часові періоди.

Творчий метод включає в себе розробку серії ескізів, для виявлення кращого варіанту, для створення проєкту роботи.

Метод історичної ретроспективи потрібен для аналізу змін в історії Криму у різні політичні періоди.

Семіотичний підхід застосовується для вивчення символічного значення замку «Ластівчине гніздо».

Практична цінність пласту полягає в великій варіативності інтегрування в будь-який інтер'єр – від шкільних аудиторій до музейних галерей з просвітницькою метою для усіх поколінь.

1. «ЛАСТІВЧИНЕ ГНІЗДО» ЯК ІСТОРИЧНА ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

1.1 Історична та архітектурна цінність пам'ятки «Ластівчине гніздо».

Кримський замок - «Ластівчине гніздо» є одним з найбільш відомих символів півострова. Споруда має не лише нереальний, майже фантастичний вигляд, але й захоплює неординарною історією.

Ім'я ні господаря, ані архітектора первісного дерев'яного будиночку, що звисав над урвищем моря, не зберіглося. Скромність вигляду споруди підтверджують пейзажі Л. Лагоріо та А. Боголюбова (Дод. 1). Згодом, цей непримітний будинок перейшов у власність до придворного лікаря А. Тобіна, а пізніше – до купчихи Рахманової. Вона облагородити мис Ай-Тодор із розмахом: знесла стару споруду та звела нову, більш вишукану, яка стала новим об'єктом для туристів і фотографів. Жінка дала своїй Кримській Резиденції поетичну назву – «Ластівчине гніздо»(Дод. 2).

І справді, перебудована оселя, що тулилася до крутого 40-метрового урвища, виглядала маленькою та беззахисною перед могутністю стихій і моря, проте водночас випромінює затишок і спокій[18].

У 1911 році «Ластівчине гніздо» придбав нафтопромисловець та барон Рудольф Штенгель, німець за походженням. Саме під його керівництвом замок набув знайомого кожному вигляду (Дод. 2). Далеко від батьківщини, Штенгель мріяв звести середньовічний палац у готичному стилі, який нагадував би йому рідну країну. Втілити мрії барона у життя було запрошено архітектора та скульптора Леоніда Шервуда [31].

12 вересня 1927 року Кримський півострів пережив потужний землетрус, відомого як «Ялтинський Землетрус». Стихійне лихо мало серйозні наслідки, а його магнітуда сягала близько 6-7 балів за шкалою Ріхтера.

«Ластівчине гніздо», що розташоване на Аврориній скелі, отримало чималі пошкодження. Основа скелі дала тріщину, і частина платформи звалилася в море. Споруда вистояла, але з'явилась загроза подальшого руйнування.

Через аварійний стан палац довгий час не використовувався. Лише у 1967 році провели реставрацію, зміцнили фундамент і додали бетонну плиту для стабілізації скелі. Завдяки суттєвим змінам, «Ластівчине гніздо» вистояло до наших днів і залишається символом Криму [22].

У 2014 році в Крим прийшла так звана «весна» - півострів був окуповано, а всі історичні пам'ятки оголошені власністю Росії. Під виглядом турботи про «збереження» захоплених цінностей окупанти розпочали реконструкцію замку.

А у 2017 році окупаційна влада взялась за проведення незаконних розкопок та геологічних робіт, що призвело до появи тріщин і руйнації споруди. Дії викликали протест у суспільстві та занепокоєння ЮНЕСКО [27].

Усі архітектурні пам'ятки залишаються під загрозою руйнування через «покращення» місцевої влади. Однак серед усіх історичних споруд окупованого півострова, обставини «Ластівчиного гнізда» вирізняються своєю сутністю. Казковий палац здіймається над урвищем, кидаючи виклик природним стихіям, балансуючі на скелях над крутим урвищем.

Щоденна боротьба, постійний опір несприятливим умовам – саме це і є «Ластівчине гніздо». Через це замок і являється головним символом Криму – поневоленого, але нескореного.

Становище Криму також складне і непостійне. Ніби балансуючи між скелею під назвою «Україна» та прірвою у вигляді у вигляді Російського загарбника, півострів бориться і не здається.

Історія Криму є невідомою складовою минулого і майбутнього України від найдавніших часів до сьогодення. Проте багато аспектів досі залишаються недослідженими. В умовах сучасних викликів у новітній українській історії політичне становище півострову набуває особливої актуальності. Російська агресія, політизація минулого Криму, створення міфів і стереотипів, а також поширення емоційних дискусій вимагають від наукової спільноти зваженого аналізу історичних джерел, критичного переосмислення подій та об'єктивного оцінювання ситуації.

Історичні свідчення безперервного зв'язку Криму з Україною. Перші людські поселення на території кримських земель з'явилися близько 100 тис. років тому. Це були неандертальці, а згодом представники кроманьйонців, які стали основою коренного населення сучасної України [9, с. 5].

У добу бронзи на території півострову мешкали племена кіммерійців (XII ст. до н. е.), які належали до індоєвропейської мовної сім'ї. Їх вважають пращурами скіфів, які були ядром населення степових українських земель [9, с. 25].

Скіфи, які оселилися в Криму, були іраномовним народом, але змішання з місцевими племенами степів України вплинуло на формування українського етногенезу.

Царські скіфи мали власну столицю в Неаполі Скіфському, що свідчить про їх культурний та політичний вплив на регіон.

Наукові дослідження показують, що скіфи стали частиною слов'янського етносу, який сформував український народ [4].

У VI ст. н. е. Крим заселяють сармати – предки аланів та інших іраномовних народів, що пізніше змішались з ранніми слов'янами [29]. Античні автори називали сарматове Боспорське царство «греко-сарматською державою», що підтверджує їх інтеграцію в загальну історію Північного Причорномор'я [7, с. 39].

Таври, що проживали на кримських територіях у I тисячолітті до н. е., частково асимілювались зі скіфами та греками, а частково злились зі слов'янськими племенами, які пізніше сформували Київську Русь [3].

У IX-X ст. Крим входив до сфери впливу Київської Русі. Візантія передала князю Володимирі Великий Херсонес, де він охрестився, що стало початком прийняття християнства Русі [16]. У XIII-XIV ст. князівства Русі, зокрема Галицько-Волинська держава, мали політичний контроль над частиною Криму та степовою Україною [1, с.5].

А у XV-XVIII ст. козаки Війська Запорізького активно співпрацювали з Кримським ханством. Деякі оселились в степах Криму, підтримуючи свою присутність в регіоні [16]. Уклали союз з Османською імперією гетьман Петро Дорошенко та Пилип Орлик, так як вона визнавала автономний статус українських земель у Криму [9, с. 43].

У 1783 році Російська імперія анексувала Крим, започаткувавши масштабну русифікацію та колонізацію регіону [32]. Незважаючи на це, у XIX-XX ст. етнічні українці залишилися вагомою частиною населення Криму, зокрема в Севастополі, Сімферополі, а також у степовій зоні півострова [2, с. 216].

У 1954 році Крим офіційно передано Українській РСР, що відповідало його історичним, культурним і економічним зв'язкам із материковою Україною [33]. Після того як Україна здобула незалежність у 1991 році, Крим залишився її частиною, що підтверджувалось міжнародним правом [26].

Після Революції Гідності у лютому-березні 2014 р. Російська Федерація здійснила окупацію Криму, залучивши військові формування без

розпізнавальних знаків, так званих «зелених чоловічків». У контрольованих російськими військами умовах 16 березня 2014 р. було проведено псевдо референдум, а вже 18 березня Кремль оголосив «приєднання» Криму до Росії, що отримало рішуче засудження та невизнання світового суспільства [6, с. 432, 434].

Наведені вище аргументи доводять, що Крим є невід'ємною частиною українських земель історично, етнічно і культурно. Упродовж тисячоліть населення Криму формувалось з предків українців – киммерійців, скіфів, сарматів, таврів, а згодом слов'ян та русинів. Історичний зв'язок Київської Русі. Запорізької Січі та сучасної Української держави з Кримом підтверджується численними археологічними та письмовими документами. Подібно до того, як «Ластівчине гніздо» пережило численні втручання і спроби знищення у російській окупації, так і Крим неодмінно вистоїть та повернеться на рідні терени[15]!

1.2 «Ластівчине гніздо» – як джерело творчого натхнення для митців

«Ластівчине гніздо» відоме не лише як символ Криму та національної ідентичності. Замок став образом і натхненням для відомих художників мариністів[17].

Витончена неоготична архітектура замку, драматичне розташування на стрімкій скелі та загадковий ореол навколо історії приваблюють не тільки відвідувачів. Споруда також захоплює митців, які знаходять у його образі натхнення для створення власних шедеврів[12].

Наприкінці XIX ст. «Ластівчине гніздо» стає частою темою на картинах художників, які приїздили до Криму в пошуках унікальних краєвидів. Його

зображували як частину кримських пейзажів, відтворюючи гру світла та тіні на його кам'яних стінах та віддзеркалення у морській безодні[13].

Крим і унікальна атмосфера Таврії, стали центральною темою у творчості Лева Лагоріо, першого учня Айвазовського, який згодом став одним із представників кіммерійської школи[20,18].

На двох акварелях Лев Лагоріо передав образ замку. На одній із них, під назвою «Ластівчине гніздо» в Криму біля Ай-Тодора(1901), зображено напівзруйновану дерев'яну будівлю дачі, зведену на скелі за замовленням генерала, важко пораненого в час російсько-турецької війни 1877-1878 рр. На другій акварелі представлено вигляд дачі третьої володарки скелі Рахманової. За цей час дачу перебудовано: будівля набула білосніжного кольору і доповнена червоною черепицею. Художник висловлював захоплення тим, що в Криму є подібні споруди до знаменитого будинку Торквато Тассо, що знаходиться в Сорренто[23, 24].

«Ластівчине гніздо» і сьогодні продовжує надихати художників. Його зображують у різних стилях – від класичного реалізму до сучасного імпресіонізму та абстракції.

Окрім живопису, замок став популярним мотивом і для фотографії, графічному мистецтві та навіть у вуличних муралах.

Прикладом сучасної інтерпретації бачення «Ластівчиного гнізда» можна вважати мурал на Подолі в Києві(Дот.4). Мурал створено у 2019 р. в межах кампанії «IBelong», ініційованої Агентством ООН у справах біженців, з метою привернення уваги до проблеми без громадянства [30].

На великому панно, що прикрашає бічну стіну старого п'ятиповерхового будинку, зображено дитину, що тримає в руках паспорт із надписом « Я-громадянин». Цей лаконічний, але змістовний образ уособлює прагнення кожної людини на визнання громадянства і національної ідентичності. Позаду дитини розгортається, через яке відкривається мальовничий краєвид на

«Ластівчине гніздо», що символізує рідне місце проживання біженців. Авторкою зворушливого муралу є талановита художниця Катерина Рудакова. Її майстерність та тонке сприйняття світу допомогло створити твір, який не лише прикрашає міський простір, але й нагадує про важливі соціальні проблеми.

Цей замок надихає митців на створення як реалістичних, так і фантазійних робіт, адже він має казковий вигляд і унікальне розташування. Багато його зображень можна знайти на сучасних полотнах і навіть у цифровому мистецтві.

2. КОНЦЕПЦІЯ ТА ХУДОЖНЯ ІДЕЯ ПРОЄКТУ «НАШЕ ЛАСТІВЧИНЕ ГНІЗДО»

2.1. Творчі розробки та пошуки композиційних рішень під час створення і опрацювання ескізів

Ескізування відіграє важливу роль у процесі створення твору мистецтва. Це є проміжна ланка між задумом і реалізацією задуманого.

«Ескіз – це не просто підготовка. Це – душа твору, його перший подих». –

Огюст Роден

Ескіз є початковим візуальним втіленням ідеї, способом розробки композиції, форми та емоційного настрою і змісту твору. У декоративно-прикладному мистецтві, ескізи відіграють особливо важливу роль, зокрема у кераміці.

Історія мистецтва містить чимало прикладів, коли саме ескізи стали ключем до розкриття творчого задуму художників. Леонардо да Вінчі, наприклад, залишав численні ескізи у своїх записниках, досліджуючи анатомію людини, рух світлотінь і перспективу, готуючись до створення своїх видатних картин [22]. Мікілянджело під час роботи над фресками Сікстинської капели створив сотні начерків і ескізів, серед яких особливо відрізняються детальні зображення людських фігур[25]. У двадцятому столітті такі художники, як Пабло Пікассо, використовували ескізи як засіб візуального мислення. Серії його ескізів до картини «Герніка» демонструють пошук символів і композиційної гармонії[11].

У галузі декоративного мистецтва, зокрема у кераміці, ескізи допомагають врахувати специфіку глини та технічні аспекти роботи з матеріалом. Вони стають не лише технічним, але й художнім офіційним документом, що фіксує творчий пошук митця на початкових стадіях роботи.

Отже, процес створення ескізів є повноцінною і невід'ємною, частиною творчого процесу. Це допомагає художнику філософськи обдумати концепцію твору, покращити різні аспекти і передбачити можливі технічні складності у практичному виконанні.

У межах даної кваліфікаційної роботи, також було створено серію ескізів для розробки керамічного пласту, натхненого образом «Ластівчиного гнізда» - архітектурної перлини Криму. Переосмислюючи образ крізь призму сучасних обставин, ми звернулись до ідей стійкості та незламності та водночас тендітності- усе це закладено у образі замку, що височить над прірвою. Через ескізи ми спробували передати не лише естетику споруди, але й метафоричне значення – як образ українського Криму, котрий височіє над прірвою, але тримається і надихає. Пласт поєднує в собі історичну впізнаваність із художньою інтерпретацією.

У процесі розробки ескізів ми використовували як традиційні техніки, зокрема працювали олівцем різної твердості, гумкою та папером, так і сучасні засоби, як графічний планшет. Це дозволило експериментувати з формами та кольором. Було розроблено декілька варіантів композицій, і обрано найкращий, що відповідав пластичним можливостям глини. Основна ідея полягала у переосмисленні традиційного образу пам'ятки – надати йому сучасного звучання, але зберегти його впізнаваність. Джерелом натхнення стали відомі фрески та мозаїки, тож у нас виникло бажання створити роботу у схожій стилістиці.

У першій серії ескізів(Дот. 5) ми провели пошук вдалого ракурсу, щоб зображення було центральним елементом пласту. Композиція мала перспективний ракурс знизу-вгору, що підкреслювало величність споруди. У процесі створення ідеї було додано кольори і відтінки, але ескіз вийшов надто живописним і реалістичним(Дот. 6). У наступному ескізі ми використали стилістику вітражу, яка надала роботі казкової атмосфери (Дот. 7). Фон склали

ніби з частинок мозаїки, у холодних синіх відтінках, що надавало відчуття глибини і нагадувало морський горизонт і Кримські гори. Замок ще не завершено кольорове, але вже проглядається майбутня кольорова гармонія. Головний акцент зроблено на поєднання фіолетового контуру із світло-блакитними та сірими тонами. Хоча пласт вже вимальовується, проте нас турбував ракурс – він не передавав настрою і ідею задумки. Тож ми продовжили творчий пошук.

У другому варіанті ескізу (Дот. 8), центральним елементом композиції залишилась таки сама споруда, але зміщена трохи вправо, що створює акцент і зосереджує увагу глядача. Тепер будівля розташована на над урвищем, надаючи сцені драматичності та створюючи атмосферу ізольованості. На задньому плані ледь помітні контури пейзажу, а під замком зображено рельєфну скелю з тріщинами і кам'яними виступами. Попри трансформації і покращення, ідея не відповідала початковому задуму. Ми змінили фон так, щоб він складався виключно з графічних елементів, а центр композиції розмістився замок(Дот. 9).

Наступна концепція полягає у стилізованому і спрощеному зображенні замку(Дот. 10, 11), представленому в декількох варіантах. В одному з ескізів контур замку окреслює рама, повністю створена з кримсько-татарських орнаментів, що глибше занурює в історію Криму(Дот. 12). Щодо колірної палітри ми експериментували. Використовували як і яскраві кольори народних орнаментів, так і тьмяно-коричневі відтінки(Дот. 13, 14). У подальшій роботі ми намагались надати панно історичного та реалістичного настрою (Дот. 15). Для цього ми використали пісочну і коричню кольорову гаму(Дот. 16). Додали зображення невеликої церкви та клину птахів на задньому фоні. Окрім цього, розглядався варіант із великими мереживними варіантами та центральною вставкою із зображенням будівлі(Дот. 17). Усі вищеперераховані ескізи є повністю ажурними, через це реалізація виявилась занадто складною через надто тонкі і тендітні елементи, а це значно підвищує ризики у роботі з глиною. З огляду на це було вирішено відмовитись від цих варіантів.

Подальше рішення суттєво відрізнялось від попередніх версій. Замість панно, ми розробили ескіз великої декоративної тарілі із зображенням замку(Дот. 18, 19, 20). У центрі композиції розміщено стилізоване зображення «Ластівчиного гнізда», з його характерними обрисами, проте представлено не в класичному вигляді. Таріль повністю прикрашена декоративними візерунками. Контури замку гармонійно переплітаються з кримсько-татарськими орнаментами, створюючи відчуття єднання архітектури з традиціями півострова.

Але не вистачало фундаментальності для зображення головної пам'ятки і символу Криму. У даному варіанті змінилась композиція, ракурс і кольорове рішення (Дот. 21). На задньому плані відсутні будь-які натяки на пейзаж. Горизонтальні та вертикальні лінії спрямовують погляд до центрального

об'єкту – самого замку. З лівого кута ескізу до центру простягається смуга невеликих споруд, які насправді є частиною архітектури «Ластівчиного гнізда». Проте вони занадто привертали увагу, відволікаючи увагу від головного елементу композиції. Тому, було вирішено прибрати будиночки, і залишити самотню споруду на кручі над морем (Дот. 22). Надмірна кількість деталей створювала враження безладу, через замок губився серед хаотичних геометричних форм.

На фінальному етапі роботи ми вирішали дотриматись геометричного настрою і конструктивізму в ескізі, проте змінити всі інші елементи. Це було останнє і найбільш вдале рішення. Лінія горизонту піднято вище, а центральним елементом композиції став саме стилізований образ замку, який виринає з розбурханого геометричного фону, і не губиться у хаосі елементів (Дот. 23). Його башти та арки представлені в умовному, майже вітражному стилі, що додає зображенню декоративної виразності та монументальності.

Скеля, на якій розташована споруда, виглядає так, ніби вибудована з кольорових багатокутників – гострих і асиметричних граней, що підсилюють драматизм композиції. Сонячні промені та хмари, виконані у схожій манері, та спрямовують погляд глядача до центру композиції, створюючи відчуття руху і динаміки. Кольорове рішення твору базується на грі контрастів: теплі, охристі та гірчичні відтінки доповнюються насиченими синіми та бірюзовими тонами. Таке вирішення додає не лише яскравості, але й візуальної глибини, і створює глибину простору.

Чіткі темні контури форм підкреслюють декоративний ефект, нагадуючи традиційні техніки вітражу або перегородчастої емалі. Були спроби спростити фон неба та змінити архітектурні деталі замку, але зміни не спрацювали на користь ескізу (Дот. 24, 25, 26). Під час захисту проєктів, педагогічний склад університету порекомендували змінити форму пласту з квадратної на прямокутну, та додати простору і неба, щоб покращити візуальне сприйняття

роботи. Це рішення дозволило зберегти баланс між домінантою і іншими елементами, не втрачаючи гармонії (Дот. 27).

У процесі розробки вдалої композиції було створено чимало ескізів, бо кожний варіант по своєму тлумачив образ замку. Проте, саме ця версія поєднує виразність кольору та вітражній манері, і найбільше передає велич, красу і відчуття фундаментальності. Споруду зображено і стилізовано у стилі конструктивізм, що наближало до нашої задумки – декоративної мозаїки чи вітражу. Готичні силуети виринають з променистого неба, та підкреслюється ритмічними лініями і насиченими контрастами. Стрімка скеля, багатогранна і ніби кристалічна, посилює враження непорушності і міцності споруди. Кольорове рішення не тільки гармонійно поєднує між собою, а й передає природне середовище, у якому знаходиться замок. Витончений на чіткий контур додає композиції декоративної цілісності і завершеності. Даний ласт є результатом тривалих пошуків, які поєднали у собі декоративність, архітектурну логіку, сучасне бачення із збереженням поваги до історичного образу. Стиль балансує між модерном, конструктивізмом, абстрактною мозаїкою та неоготикою. Саме різноманіття стилів дозволяє по новому поглянути на класичний сюжет. Нам вдалось створити пласт, який несе не лише естетичну мету, але й передає головні ідеї кваліфікаційної ідеї.

2.2. Підготовка та практична реалізація проєкту

Однією з поставлених задач для виконання кваліфікаційної роботи було створено творчий проєкт для кращого представлення та візуалізації задумки. Розробка і створення проєкту є одним із способів поринути у царину графічного мистецтва, а також спроба зобразити власне бачення світу на розсуд глядача.

Після тривалого творчого пошуку, аналізу архітектурних форм і розробки серії ескізів, ми нарешті визначились з остаточним варіантом композиції. На

нашу думку, саме цей варіант найкраще відображує образ замку у сучасному декоративному ключі. У нашій версії вдалося досягти гармонійного поєднання, конструктивної міцності, емоційної виразності та стилістичної цілісності. Тому даний ескіз було обрано для створення керамічного панно.

Першочерговим завданням стало розробка візуального ескізу пласту. Для цього ми обрали графічний планшет, що надає широкі можливості для експериментів із фоном, відтінками і кольорами. Це також дає можливість обрати найкращі варіанти шрифту. Усі роботи здійснювалось у популярному графічному редакторі Procreate. Завершений ескіз потребував підбору заднього плану, який би найбільш вигідно підкреслює його унікальні особливості. Ми обрали відтінок пісочного кольору, так як саме на такому фоні ескіз виглядає яскравішим, а його кольорова гама виразніше проявляється. Щоб знизити надмірну насиченість бежевого тону, ми додали легкі та напівпрозорі вкраплення холодного коричневого кольору за допомогою різних пензлів, рівномірно розподіливши по всій площині проєкту.

Наступним етапом стало обрання найкращого шрифту для текстових елементів. Ми обрали шрифт Marker Felt, так як він найбільш вдало гармоніює з композицією. Для тексту підібрано темно-коричневий колір, який органічно підкреслював контури всієї роботи. Верхній текст більший за розміром у порівнянні з нижнім, тим самим підкреслював акцентну роль у композиції проєкту.

Візуальна частина роботи готова. Тепер постало завдання вибору формату основи для майбутнього проєкту. Враховуючи пропорції та характер зображення, було вирішено зупинитись на дерев'яному планшеті розміром 68/82 см. Саме такий формат дозволяє представити архітектурний задум у великому масштабі, зберігаючи при цьому комфортний перегляд для глядача.

Наступний етап полягав у друкуванні проєкту та перенесення його на заздалегідь підготовлену дерев'яну основу. Перш ніж приклеювати центральну

частину макету, спочатку клеєм бортики .Потім надруковане зображення поступово приклеювали від одного краю до іншого, а потім закріпили борти. Для кращого зціплення паперу до дерева краї тимчасово фіксували скотчем малярним . Щоб уникнути деформації зображення під час висихання, на поверхню проєкту додатково розміщували грузики.

Результати виконаної роботи свідчать, що проєкт успішно реалізовано відповідно до творчого задуму(Дот. 28). Досягнуто гармонії між задумом, і практичною реалізацією. Поєднання сучасних інструментів цифрової графіки дозволило створити естетично цілісний проєкт. Процес практичного виконання, який розпочинався від цифрового ескізу і завершився оформленням на дерев'яній основі, продемонстрував нашу компетентність у роботі з різними матеріалами та техніками. Це також підтвердило нашу здатність успішно втілювати власний творчий задум у повноцінний художній твір. Отже, проєкт можна вважати вдалим як з технічною, так і з творчого погляду.

3. ТЕХНОЛОГІЧНІ ЕТАПИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАДУМАНОЇ ІДЕЇ

3.1 Вибір знарядь матеріалів і технік для створення керамічного панно

Окремо хочу зазначити і розказати про такий матеріал як глина, що є одним з найдавніших і універсальних видів сировини. Завдяки унікальним природним властивостям, ще наші використовували його предки для виготовлення посуду, знарядь праці, будівництва житла та художніх виробів. Популярність матеріалу зберігається і сьогодні – у мистецтві, промисловості будівництві, а також у сфері косметології та медицині.

Глина є екологічно чистим і безпечним для людини матеріалом, який має властивість зберігати тепло та пропускати повітря. Завдяки даним характеристикам, глина є ідеальним варіантом для як для декоративного, так і практичного використання. Унікальність сировини полягає у поєднанні природної простоти з високою художньою виразністю.

Таким чином, глина є не просто природним матеріалом, а справжнім символом поєднання традицій, функціональності та творчості. Саме тому, ми її обрали як основний матеріал для нашої ідеї щодо декоративного панно. Глина є пластичним матеріалом, і добре піддається ручному моделюванню, а після випалу набуває міцності і зберігає чіткість дрібних деталей, що особливо важливо для нашої задумки.

У процесі створення пласти, ми свідомо свідомо обрали шамотну глину, як основний матеріал для реалізації творчого задуму. Шамотна маса – це глина, до

складу якої додається шамот (подрібнена, і попередньо випалена глина), що надає особливих властивостей, які необхідні у художній кераміці.

Матеріал має високу вогнетривкість, міцність та низьку усадку під час сушіння і випалу. Це робить матеріал ідеальним для виготовлення великих і складних керамічних виробів. Через наявність шамотної маси, глина зберігає стабільність форми. Саме завдяки цьому, виріб не деформується і не тріскається при високих температурах, а зерниста структура чудово підходить для даної роботи.

У процесі створення керамічного панно, ми використовували декілька технік, що дозволило досягти бажаних форм і фактур.

Сам пласт виконано за допомогою пластової техніки. Основна особливість методу полягає у тому, що поверхня панно повністю плоска, без барельєфу. Основні елементи композиції перенесено з ескізу на глиняну основу голкою, а структура сформована за допомогою продавлення контурів.

У процесі створення роботи ми використовували стандартний набір гончарних інструментів :

Дерев'яні стеки було застосовано для формування контурів і створення дрібних деталей. У роботі над панно, вони були необхідні для продавлювання контурів по усій площі пласту.

Шпателі дерев'яні застосовувались для формування плоских поверхонь і плавного переходу між площинками.

Голка з ручкою допомагала переносити малюнок на панно, та була корисною для розмітки контурів перед продавлюванням.

Губки різних розмірів використовувались для вирівнювання поверхні, усунення нерівностей і зволоження глини. Під час створення основи пласту, губка була важлива для збереження рівномірності й чистоту фону від забруднень.

Качалка необхідна для рівномірного розкачування глини у панно. Завдяки цьому інструменту, нам вдалось створити пласт ідеально рівним, що особливо важливо, так як робота без будь-якого рельєфу і барельєфу.

Пензлі різної м'якості та розмірів стали не менш важливими інструментами для нанесення ангобів і поливи.

Комбінація обраних матеріалів, технік і інструментів дозволить досягти нашої задумки. Глина, як основний матеріал, забезпечує необхідну пластичність і дозволяє реалізувати реалізувати наші ідеї. Поєднання продавлених контурів із ретельною ручною обробкою дає змогу зберегти чіткість ліній та декоративну елегантність. Правильно підібрані гончарні інструменти допомагають акуратному виконанню контурів і стилізованих елементів композиції. Завдяки цим факторам, виріб матиме гладку поверхню, гармонійну структуру і чітке перенесення ескізу, що повністю відповідає нашому задуму.

3.2. Послідовне планування та організація технологічного процесу

Шлях від створення першого ескізу, до останніх дотиків пензля по керамічному пласти був прокладений завдяки правильному та чіткому плануванню нашої роботи.

Шлях від створення першого ескізу, до останніх дотиків пензля по керамічному пласти був прокладений завдяки правильному та чіткому плануванню нашої роботи.

Першим етапом у процесі виконання кваліфікаційної роботи було обговорено багато ідей і виконано чимало ескізів. Робота створювалась за допомогою традиційних матеріалів, так і у цифровому середовищі за допомогою програми Procreate. Це дозволило експериментувати з композицією, кольоровою гаммою та текстурами.

Далі реалізовано повноцінний проєкт, присвячений створенню декоративного керамічного пласта із зображенням стилізованого «Ластівчиного гнізда».

Технічна реалізація твору базувалась на традиційному матеріалі – глині, конкретно шамотній масі. Для виконання панно ми використали пластову техніку, що дозволило отримати ідеально рівну поверхню без рельєфу.

Сформовано пласт за допомогою скалки дерев'яної. Усі інструменти та технологічні етапи ретельно продумувались з врахуванням характеру проєкту та його стилістичних особливостей.

Після виготовлення ідеально рівного пласту, перенесено ескіз гострою голкою з ручкою. Інструмент допоміг акуратно окреслити малюнок і рухатись до наступного етапу роботи.

Особливим акценту і характеру панно надає чіткі контури, що виконані методом продавлювання. Для цього використовувались дерев'яні стеки з різними наконечниками, і це дозволило досягти ліній різної глибини і ширини.

Даний підхід дозволив створити витончене графічне зображення в матеріалі, та підкреслити декоративність форм і передати складну орнаментальну структуру. Техніка вимагає точності і уважності, оскільки уся композиція «прочитується» завдяки ритму ліній і чіткості силуетів. Задумка виникає після випалу.

Лише небо та хмари залишено без продавлених ліній. Це свідоме композиційне рішення, завдяки якому, елементи переносяться на другий план і це створює просторової глибини та об'єму всього зображення.

Фінальним етапом став розпис декоративного пласту. Спершу, контури ми залили чорною поливою. Далі ми наносили ангоби – кольорові глинисті шпикери, які наносяться на трохи вологу або суху поверхню глини. Використовувалась така палітра: відтінки охри, теракот, бірюза, чорний колір

та різні тони коричневого, кремового і сірого. Ангоби наносили пензлем, або заливали в окремі зони для мозаїчного ефекту.

З огляду на складність і тонкість окремих етапів роботи, важливою умовою стало дотримання стабільного рівня вологості на всіх етапах, а також поступова сушка — аби уникнути тріщин і деформацій.

Випалювався виріб при температурі 1000 – 1500 °С

Отже, пройшовши усі необхідні етапи ми повністю реалізували практичну частину проєкту. Ми створили цікаву ідею, втілили у матеріалі і дотримались стилістики. Завдяки вдалому вибору інструментів, технік і художніх засобів, нам вдалось досягти гармонії поєднання форми, змісту та образу.

3.3 Аналіз витрат та розрахунок собівартості на реалізацію проєкту

Витрати, пов'язані з виробництвом кваліфікаційної роботи в матеріалі.

Сировина	Використано в кг.	Ціна за 1 кг., в грн.	Сума в грн.
Очищена чистова	7	38,35	652
Шамот	4	252,75	101,1

Ангоби

Ангоб голубий	0,2	828.17 грн.	156,6
Ангоб теракот	0,1	1,133.87 грн.	113,39
Ангоб бірюзовий	0,1	886.61 грн.	88,66
Ангоб темний коричневий	0,2	878.12 грн.	175,62

Ангоб світлий коричневий	0,1	845.65 грн.	84,57
Ангоб пісочний	0,1	799.20 грн.	79,92
Ангоб кремовий	0,1	913.09 грн.	91,31
Ангоб молочний	0,3	781.72 грн.	234,52
Ангоб білий	0,1	949.05 грн.	94,91
Ангоб сірий	0,1	1,198.80 грн.	119,88
Ангоб охра	0,3	1,198.80 грн.	359,64
Ангоб м'ятний	0,1	479.02 грн.	47,90
Ангоб смарагдовий	0,1	1,098.90 грн.	119,80
Ангоб синій	0,2	828.17 грн.	165,63

Глазурь

Полива полива	0,3	315	94,5
Прозора чорна	0,2	879.12	175,82

Кількість випалів	Витрачений час, в год.	Потужність, в кВт	Ціна за 1 кВт	Сума, в грн.
1	12	10	4,6	552

Разом: **3516,85 грн**

ВИСНОВКИ

Під час виконання кваліфікаційної роботи «Наше «Ластівчине гніздо»» ми провели комплексне дослідження архітектурного, історичного та культурного значення замку, як унікального споруду українського Криму. Об'єкт вивчення розкрито не лише як пам'ятку архітектури, але і як глибокий символ, що уособлює в собі незламність і стійкість українського духу. Особливо акцент зроблено у контексті сучасних політичних подій, коли питання ідентичності та належності Криму набувають особливої гостроти.

Наше дослідження підтвердило, що «Ластівчине гніздо» не просто архітектура перлина, а є потужний об'єктом митецького осмислення художників багатьох художників упродовж століть. Попри зміну власників, реконструкції, стихійні лиха і політичні зміни, пам'ятка не втрачає своєї актуальності і значення для Криму.

У теоретичній частині роботи ми проаналізували історичні джерела, художні твори і зображення замку в українському мистецтві і еволюцію образу у даній сфері. Зокрема, розглянуто приклади зображення замку у живописі, графіці фотографії та стріат-арті. Особлива увага приділяється українському контексту,

в якому замок постає як візуальна метафора боротьби за незалежність і збереження культурного спадку.

Практична частина втілена у вигляді декоративного керамічного пласту, яке є результатом нашого особистого осмислення даної теми. Робота поєднує в собі традиційні художні техніки з сучасною концепцією, прагнучи донести головну ідею кваліфікаційної роботи через образ замку .Крим - це Україна, а наші пам'ятки є живими маркерами національної свідомості. Твір виконує важливе матеріальне значення, адже його можна експонувати в навчальних закладах і музеях з освітньою і просвітницькою метою.

Таким чином, мета кваліфікаційної роботи, що полягала у осмисленні і практичному втіленні образу «Ластівчиного гнізда» - виконано. У процесі дослідження ми досягнули поставлених цілей: провели аналіз історії замку, його архітектурних особливостей, мистецького доробку, а також розроблено серію ескізів і творчий проєкт, роботу в матеріалі і підготовлено пояснювальну записку.

Отже, пласт став важливим інструментом у формуванні національної свідомості. Панно нагадує про історичну належність Криму до України. Данна пророблена робота доводить, що мистецтво здатне нести естетичну цінність і впливати на формування громадянської позиції і ідентичності в сучасному українському суспільстві.

ВИКОРИСТАННА ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманенко В. Боротьба з татарськими нападами: від Ольшаниці до Охматова // Нариси воєнно-політичної історії України. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. С. 37–57.
2. Баран В.Д., Бойко С.М., Гула О.Г., Залізняк Л.Л., Наливайко С.С., Отрошко Л.Г., Присяжна Т.М., Фігурний Ю.С., Чирков О.А., Шакурова О.В., Шостак М.В. Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення: колективна монографія. – К.: НДІУ, 2018. – 304 с.
3. Бліхара. В. С.. Історія та культура України : навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / Львів: ПП «Арал», 2018. 480 с
4. Бойко Ю. М. Соціальний склад населення басейну річки Ворскли за скіфської доби [Електронний ресурс] / Юрій Миколайович Бойко // Київ-Котельва. – 2017.
5. Вирський Д. Татарська війна взимку: опис битви під Ольшаницею 1527 р. Й. Л. Деція // Український історичний журнал. 2008. № 5. С. 210–216.
6. Geiß R. Russia's Annexation of Crimea: The Mills of International Law Grind Slowly but They Do Grind. 91 INT'L L. STUD. 425 (2015)

7. Камінський А. С. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505-1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура. / А. С. Камінський. — Київ: Наш час, 2011. — 263 с.
8. Романько І.І. Воєнна історія України. Навчальний посібник. Частина перша: Воєнна історія України первісної епохи – XIX століття. – Кропивницький: Видавництво ЛА НАУ, 2021. 372 с.
9. Рум'янцев В. О., Страхов М. М. Історія України. Всесвітня історія XX століття: Посібник для вступників до вищих навчальних закладів України. — Харків: Право, 2007. — 320 с.
10. Смолій В.; Упорядн. Г. Боряк. Історія Криму в запитаннях та відповідях / Відп. ред. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2015. – 527 с.
11. ГЕРНИКА Пікассо. Війна у Місті миру. URL: <https://painters.com.ua/gernika-pikasso-vojina-v-gorode-mira/>
12. За крок до прірви .URL: <https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/za-krok-do-prirvy/>
13. Замок «Ластівчине гніздо».
URL: <https://viznachni-pam-yatki-ukrajini.webnode.com.ua/ar-krim/zamok-lastivchine-gnizdo/>
14. Київська Русь.
URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B8%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%8C
15. Кімерійці, скіфи та сармати на території сучасної України.
URL: <https://naurok.com.ua/kimeriy-ci-skifi-ta-sarmati-na-teritori-suchasno-ukra-ni-286807.html>
16. Крим і Запоріжжя. Спільність доль двох народів URL: <https://islam.in.ua/ua/istoriya/krym-i-zaporizhzhya-spilnist-dol-dvoh-narodiv>

17. Ластівчине гніздо. URL: <https://funtime.com.ua/architecture/lastvchine-gnzdo>
18. Ластівчине Гніздо URL: <https://castles.com.ua/lg.html>
19. Ластівчине Гніздо – Замок над Прірвою. URL: <https://tsikaviy-svit.com/%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B5-%D0%B3%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B4%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BA-%D0%BD%D0%B0%D0%B4-%D0%BF%D1%80%D1%96%D1%80%D0%B2%D0%BE%D1%8E>
20. Лагоріо Лев Феліксович. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D0%A4%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87#:~:text=%D0%9B%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BE%20%D0%9B%D0%B5%D0%B2%20%D0%A4%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20\(9%20%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D1%8F,%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%2C%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B%D0%B8%20%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%83](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D0%A4%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87#:~:text=%D0%9B%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BE%20%D0%9B%D0%B5%D0%B2%20%D0%A4%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20(9%20%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D1%8F,%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%2C%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B%D0%B8%20%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%83)
21. Ластівчине гніздо / Горный Крым. Атлас туриста / ГНПП «Картографія», Укргеодезкартографія ; ред.: Д. И. Тіхоміров, Д. В. Исаев, геоінформ. подгот. Е. А. Стахова. — К. : ДНВП «Картографія», 2010. —112 с.
URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%B3%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B4%D0%BE>
22. Leonardo da Vinci: The Mechanics of Man Hardcover – March 23, 2010

by MartinClayton. URL:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK Ewje4IehiqSNAXUhHhAIHcrtM4MQFnoECBgQAQ&url=https%3A%2F%2Fmedia.rct.uk%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Ffile-downloads%2F9781909686834_High%2520Res..pdf&usg=AOvVaw2kGtdnLLlezCPJ7aB7C3rc&opi=89978449

23. Мурал "Маленький громадянин". URL: <https://mistokiya.com.ua/interesting-places/murals/mural-malenkyi-hromadianyn>

24. Мурал "Маленький громадянин" на Подолі.

URL: <https://kiev-foto.info/uk/art/muraly/2696-mural-malenkyi-hromadianyn-na-podoli>

25. Мікеланджело Буонарроті.

URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%BA%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%91%D1%83%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%96>

26. Перша енциклопедія історії українства у Криму.

URL: <https://ua.krymr.com/a/persha-entsyklopedia-istorii-ukrainstva-v-krymu/33291710.html>

27. Під "Ластівчиним гніздом" незаконно бурять скелю – ЮНЕСКО.

URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-41303485>

28. Подіям хрещення Русі присвячено. URL: <https://svarga.com.ua/podiyam-xreshhennya-rusi-prisvyacheno%21.html>

29. Сармати (II ст. до н.е. – IV ст. н.е.).

URL: https://goldenukr.com.ua/?page_id=2692

30. Учні Івана Айвазовського.

URL: https://uahistory.com/topics/famous_people/2096

31. Юлія Воронцова. Ластівчине Гніздо.

URL: https://ua.dorogovkaz.com/stati_zamok_lastochkino_gnezdo.php

32. 240-річчя першої анексії. Як Крим намагалися зробити російським?

URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/krym-aneksiya-1783-rik/32370090.html>

33.71 рік тому до складу УРСР передали Крим, зруйнований війною і спустошений депортаціями. Згадуємо, як відновлювали життя півострова і розвінчуємо міф про «подарунок Хрущова» — в архівних фото.

URL:<https://babel.ua/texts/59594-67-rokiv-tomu-do-skladu-ursr-peredali-krim-zruynovaniy-viynoyu-i-spustosheniy-deportaciyami-zgaduyemo-yak-vidnovlyuvali-zhittya-pivostrova-i-rozvinchuyemo-mif-pro-podarunok-hrushchova-v-arhivnih-foto>

ДОДАТКИ